

دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی ایران

دانشکده طب ایرانی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ علوم پزشکی

عنوان

جایگاه حافظه و فرایند یادآوری در پزشکی دوره اسلامی

استاد راهنما

دکتر حامد آرضائی

استاد مشاور

دکتر مریم تقوی شیرازی

دانشجو

مهدیه شهیدی نسب

دی ماه 1403

چکیده

عنوان: جایگاه حافظه و فرایند یادآوری در پزشکی دوره اسلامی

مقدمه: حافظه، فرایند یادآوری و فراموشی موضوعاتی هستند که در متون پزشکی اسلامی مورد توجه قرار گرفته‌اند. در این متون، علاوه بر بررسی کارکرد حافظه، به حواس باطنی و قوای نفسانی که حافظه جزو یکی از آنهاست، پرداخته شده است. این بررسی‌ها شامل تحلیل جایگاه حافظه در دماغ و ارتباط آن با سایر قوا و حواس باطنی است. در بسیاری از آثار پزشکی دوره اسلامی، به‌ویژه در مباحث بیماری‌شناسی، علل ایجاد فراموشی، با دقت مورد بررسی قرار گرفته و انواع آن ذکر شده است. بررسی متون نشان می‌دهد که حکما و پزشکان این دوره، با بررسی آرای پیشینیان، به تبیین نظریات جدیدی در زمینه حافظه و فرایندهای مرتبط با آن پرداخته‌اند.

یافته‌ها: بررسی مفهوم قوای ادراکی باطنی در متون پزشکی دوره اسلامی نشان می‌دهد که این مفهوم از دیرباز مورد توجه حکما و پزشکان قرار داشته و در طول زمان دچار تحولات مهمی شده است. پیش از ابن‌سینا، متفکرانی مانند علی بن ربن طبری، علی بن عباس مجوسی، زهراوی و ابوسهل مسیحی به قوای ادراکی اشاره کرده بودند، اما ابن‌سینا با ارائه یک نظام دقیق و طبقه‌بندی‌شده، مفهوم قوای ادراکی باطنی را به شیوه‌ای جامع مطرح کرد. این دیدگاه، تأثیر عمیقی بر آثار پزشکان و فلاسفه بعدی گذاشت.

بحث و نتیجه‌گیری: مطالعه و تحلیل متون آشکار می‌سازد که چگونه این مباحث از نظریات فیلسوفان متقدم تأثیر پذیرفته و در حوزه پزشکی تکامل یافته‌است؛ همچنین حکما و پزشکان همواره در تلاش بوده‌اند ترکیب آموزه‌های فلسفی و یافته‌های تجربی، به شناخت بهتری از عملکرد ذهن و دماغ دست یابند و این تکامل نظریات در نهایت به شناخت دقیق‌تر و جامع‌تری از قوای ادراکی باطنی منجر شده‌است.

کلمات کلیدی: دماغ، قوای نفسانی، قوای ادراکی باطنی، حس مشترک، خیال، وهم، حافظه، عقل، ذهن، بطون دماغ

Abstract

Title: The Position of Memory and Recalling Process in Medicine of The Islamic Era

Introduction: Memory, recollection, and forgetfulness are subjects that received significant attention in Islamic medical texts. These works not only explore the function of memory but also examine the internal senses and psychic faculties, of which memory is a fundamental component. These discussions include an analysis of memory's role within the brain and its relationship with other faculties and senses. Many Islamic medical texts, particularly in the field of pathology, meticulously investigate the causes of forgetfulness and categorize its various types. A review of these texts suggests that Islamic-era physicians and scholars, by engaging with the ideas of their predecessors, developed new theories regarding memory and its associated processes.

Findings: The examination of internal cognitive faculties in Islamic medical texts reveals that this concept has long been a subject of interest among scholars and physicians, undergoing significant transformations over time. Before Avicenna, thinkers such as 'Ali ibn Rabban al-Ṭabarī, 'Ali ibn al-ʿAbbās al-Majūsī, al-Zahrāwī, and Abū Sahl al-Masīhī had addressed cognitive faculties. However, Avicenna introduced a precise and systematic classification, offering a comprehensive framework for understanding internal cognitive faculties. His approach had a profound influence on subsequent physicians and philosophers.

Discussion and Conclusion: The study and analysis of these texts illustrate how discussions on memory and cognition were influenced by earlier philosophical theories and how they evolved within the medical tradition. Furthermore, Islamic physicians and scholars consistently sought to integrate philosophical doctrines with empirical observations to achieve a deeper understanding of mental and neural functions. This theoretical development ultimately contributed to a more precise and comprehensive conceptualization of internal cognitive faculties.

Keywords: Brain, Psychic Faculties, Internal Cognitive Faculties, Common Sense, Imagination, Estimation, Memory, Intellect, Mind, Ventricles of the Brain